

ЕФЕКТИ ТРАНЗИЦИЈЕ У ЗЕМЉАМА-НОВИМ ЧЛАНИЦАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

В. Радојевић¹, Д. Лукач², В. Радојевић³

Увод

Транзиција се обично представља као процес преласка, тј. трансформације из социјалистичке у тржишну привреду. Овај процес је условљен укупним глобалним кретањима светске економије. Разумљиво је да све земље нису имале идентичну ситуацију, па су оне у овом раду подељене у две групе. Једну групу су сачињавале земље настале распадом СССР-а, а другу групу земље централне и источне Европе, са балтичким земљама. Такође, ове земље су имале различите транзиционе резултате на подручју приватизације, либерализације и свих других економских показатеља.

Оно што се посебно истиче и стално је у фокусу интересовања социоекономских истраживања, јесте питање социјалне цене транзиције.

Транзициони процес

Процес транзиције и њене импликације зависиле су у великој мери и од других фактора. То се пре свега односи на реформе:

- опште примене макростабилизације (курс, фискална и монетарна политика).
- реформа тржишта и цена.

---

¹ Проф. др Вељко Радојевић, Менаџерска агенција, Нови Сад.

² Драган Лукач, Регионална привредна комора, Нови Сад

³ Дипл. инж. Вук Радојевић, Пољопривредни факултет, Нови Сад

- реструктурирање предузећа, приватизација и институционална реорганизација.

- успостављање банкарског система.

Већ је петнаест година прошло од почетка процеса трансформације привреда земаља средње и Истичне Европе са социјалистичког система, на тржишну привреду. Без икакве сумње у свим тим земљама одиграле су се значајне промене.

Поред неких општих карактеристика развоја, запажају се и значајне разлике у променама појединих земаља. Те разлике приписују се различитим позицијама у којима су биле појединачне земље на почетку трансформације и различитом степену помоћи од стране развијених земаља (на првом месту директних страних инвестиција).

Упоредо са процесом транзиције мењала се и власничка структура. Конкретно, у Чешкој и Мађарској приватни сектор је у 1999.год. учествовао са 80% у бруто националном производу, што је у поређењу са 1990,год. повећање за преко 60%. И Балтичке земље су имале сличну ситуацију. Примера ради, у Естонији је приватни сектор забележио раст учешћа у друштвеном производу са 10% у 1990.год. на 75% у 1999. год.

У земљама бившег СССР-а (ЗНД) развој приватног сектора био је успоренији, тако да је у просеку у 1999. год. у овим земљама чинио око половину друштвеног производа. И Белорусија је имала пораст са 5% у 1990. год. на 20% у 1999. год., затим у Русији са 5% на 70% у истом временском периоду, са даљом тенденцијом пораста у корист приватног сектора а тиме и удела у друштвеном производу.

Кретање друштвеног производа, оживљавање производње и структурне промене

У првим годинама транзиције у свим земљама Централне и Источне Европе дошло је до знатног пада, привредне активности, високе инфлације и повећања незапослености, с тим да је овај пад био и очекиван, тако да је убрзо потом дошло и до опоравка, а у последњим годинама и до одређених позитивних стопа раста.

У Пољској је рецесија трајала око две године и у том периоду дошло је до смањења друштвеног производа за око шест процената. У Балтичким земљама рецесија је трајала око шест година, а последице су биле пад друштвеног производа за око 50%.

У земљама заједнице независних држава (З.Н.Д.) није дошло до очекиваног опоравка и оне су дуги низ година у кризи. У овим земљама је изгубљена у просеку половина друштвеног производа. Пад друштвеног производа у овим земљама креће се и до 80% (Грузија).

Све је ово било условљено структуром привреде, који је карактерисала доминација индустријског сектора и занемарљива улога сектора услуга.

„Смањење бруто домаћег производа у СЕЕС-10 је било највеће на Балтичким заливима, а најмање у Пољској и Словенији, које су и најбрже постигле макроекономску стабилност и раст В.Д.Р.

За Пољску је карактеристично-брзи напредак у либерализацији тржишта, правној трансформацији и преструтуирању финансијских инвестиција.

У Мађарској раст ВДР убрзава се тек у другој половини 1990.-тих, након савладавања проблема са стабилизацијом на подручју јавних финансија и текућег рачуна. Чешка је прва снизила инфлацију на ниво око 10%, али због одсутности других елемената реформи није постигла посве стабилан макроекономски развој (пад В.Д.Р. у периоду 1997.-1999.).

Најстабилији раст ВДР у групи СЕЕС-10 имале су Румунија и Бугарска, које су спорије напредовале у транзицији у тржишну привреду и имале највише проблема са савлађивањем инфлације“ (ЕС, 1995-а Davidova i Buckweh, 2000)

Табела 1. Годишњи раст ВДР у СЕЕС и ЕУ (1990-2001%)

ГОД.	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ЧЕШКА	-1,2	-14,2	-7,1	-0,9	2,6	5,9	4,3	-0,8	-1,2	-0,4	2,9	3,6
ЕСТОНИЈА	-6,5	-13,6	-14,2	-8,5	-2,0	4,3	4,0	10,4	5,0	-0,7	6,9	4,7
ЛАТВИЈА	2,9	-10,5	-34,9	-14,8	0,6	-0,8	3,3	8,6	3,9	1,1	6,8	7,6
ЛИТВА	-3,3	-5,7	-21,3	-16,2	-9,8	3,3	4,7	7,3	5,1	-4,1	3,3	5,7
МАЂАРСКА	-3,5	-11,9	-4,3	-2,3	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9	4,2	5,2	3,8
ПОЉСКА	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,0	6,8	4,9	4,0	4,0	1,1
СЛОВАЧКА	-2,5	-14,5	-6,5	-3,7	4,9	6,7	6,2	6,2	4,1	1,9	2,2	3,3
СЛОВЕНИЈА	-4,7	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	3,8	5,2	4,6	2,9
БУГАРСКА	-9,1	-8,4	-7,3	-1,5	1,8	2,6	-10,9	-6,9	3,5	2,4	5,8	4,0
РУМУНИЈА	-5,6	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	3,9	-6,1	-4,8	-2,3	1,6	5,3
АЛБАНИЈА	-9,6	-27,5	-7,2	9,6	9,4	8,9	9,1	-7,0	7,9	7,3	7,8	6,4
Б и Х	---	---	---	---	---	20,8	85,9	36,6	10,0	9,9	5,9	---
ХРВАТСКА	-7,1	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,4	3,7	3,8
МАКЕДОНИЈА	-10,2	-6,2	-6,6	-7,5	-1,8	-1,1	1,2	1,4	3,4	4,3	4,3	-4,1
СРБИЈА и ЦРНА ГОРА	-7,9	-11,7	-27,9	-30,8	2,7	6,0	7,8	10,1	1,9	-15,7	5,0	6,2
Е.У.	2,5	1,4	1,2	-0,3	2,8	2,5	1,7	2,6	2,9	2,8	3,4	1,6

Извор: OECD, 2002, UNECE, 2003; WORLD BANK, 2002.

Табела 2. Годишња инфлација у СЕЕС и ЕУ

ГОД.	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998		2000	2001
ЧЕШКА	9,7	56,6	11,1	20,8	10,0	9,1	8,8	8,5	10,7	2,1	3,9	4,8
ЕСТОНИЈА	32,8	304,0	954,0	36,0	41,7	28,9	16,5	9,9	10,2	3,3	4,0	5,7
ЛАТВИЈА	11,0	262,0	959,0	35,0	26,3	23,1	13,1	7,0	2,8	3,2	1,8	3,2
ЛИТВА	9,0	383,0	1163,0	188,7	45,1	35,7	13,1	8,4	6,9	1,1	1,4	2,0
МАЂАРСКА год. просек	28,9	35,0	23,0	22,5	18,9	28,3	23,5	18,3	14,2	10,0	9,8	9,2
ПОЉСКА	585,8	70,3	43,0	35,3	33,2	28,3	19,9	14,9	11,6	7,3	10,1	5,5
СЛОВАЧКА	10,6	61,2	9,9	23,3	13,4	9,9	5,8	6,1	6,7	10,6	12,0	7,4
СЛОВЕНИЈА	549,7	117,7	201,3	32,3	19,8	12,6	9,7	9,1	7,9	6,1	8,9	8,4
БУГАРСКА	50,6	473,7	79,5	63,9	121,9	32,9	310,8	578,6	1,0	6,2	11,4	7,6
РУМУНИЈА	105,1	222,8	199,2	295,5	61,7	27,8	56,9	151,7	40,6	52,0	43,3	28,8
АЛБАНИЈА	4,7	104,5	236,6	30,9	15,8	6,0	17,4	42,0	8,9	3,7	----	----
ХРВАТСКА	609,5	123,0	665,5	1517,5	97,6	3,7	3,5	3,6	5,7	4,2	----	----
МАКЕДО- НИЈА	----	-----	-----	----	120,6	16,4	2,7	1,1	0,5	1,3	----	----
Е.У.	5,8	5,3	4,5	3,6	3,1	3,1	2,5	2,0	1,8	1,3	2,3	2,4

Извор: OECD, 2002; UNECE, 2003; WORLD BANK, 2002; (TINKA S.VOLK, 2004).

„Искуства смањивања инфлације у земљама у транзицији показују да је кључни фактор дезинфлације била величина буџетског дефицита и начина његовог финансирања, док је политика фиксног номиналног девизног курса била корисна али не и битна, мада је допринела чврстој фискалној политици (D.Begg 1998.g). Стопа дезинфлације у напреднијој фази транзиције је ограничена слободом централне банке да уведе и одржи каматне стопе изнад светског нивоа.

Ако је девизни курс фиксан, рестриктивна монетарна политика подстиче прилив капитала, зајмопримци се задужују у иностранству а не у земљи, а страни инвеститори купују домаћу имовину. Уколико је девизни курс флукутирајући, прилив капитала доводи до прецењености домаће валуте.

То помаже да се смањи инфлација на кратак рок, али такође може довести до великог дефицита текућег рачуна, што би могло да повећа ризик нагле девалвације уз пораст инфлације на средњи рок. У фази уласка у чланство ЕУ, краткорочни инострани дуг има тенденцију раста. Због тога се препоручује да се током овог периода девизне резерве држе на високом нивоу, чак и у случају да то успори дезинфлацију привреде.“ (Z.Drabek i S.Griffith-Jones) (преузето стр.156- ПРИВРЕДНА ИЗГРАДЊА) бр.3-4.

Развој заједничке аграрне политике у ЕУ.

„У члану 39 уговора о оснивању Европске економске заједнице, записани су следећи циљеви аграрне политике:

- повећање продуктивности у пољопривреди путем подстицања технолошког напретка, и оптимално коришћење производних фактора, пре свега рада:
- постизање солидног животног стандарда руралног становништва, нарочито путем повећања дохода у пољопривреди.
- стабилизација пољопривредног тржишта
- постизање стабилног обезбеђења храном
- обезбеђење потрошача храном по прихватљивим ценама.

Циљеви су веома хетерогени: краткорочни и дугорочни, привредни и социјални, неки су ближе произвођачу а неки потрошачу. (АТКИН, 1993.)

Заједничка аграрна политика Европске уније спроводи се помоћу две основне групе инструмената и мера:

- заједничка уређења тржишта (СМО)
- мере за унапређење развоја руралних подручја.“(TINKA S.VOLK, 2004, стр. 23.)

Директне стране инвестиције као предуслов раста и развоја

На остварене резултате у транзицији врло значајан утицај имале су директне стране инвестиције.

Табела: 3 Директне стране инвестиције

(mil. \$)

Земље	1991-96	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Албанија	58	48	45	41	143	207	213
Белорусија	31	352	203	444	119	96	227
БиХ	1	1	56	154	147	130	321
Бугарска	74	505	537	819	1002	813	479
Хрватска	216	533	932	1467	1089	1561	981
Чешка	1177	1286	3700	6310	4984	5639	9319
Естонија	162	267	581	305	387	542	307
Мађарска	2205	2167	2037	1977	1646	2440	854
Латвија	170	521	357	347	410	164	396
Литванија	59	355	926	486	379	446	732
Молдавија	27	79	76	38	129	156	111
Пољска	2119	4908	6365	7270	9341	5713	4119
Румунија	206	1215	2031	1041	1025	1157	1106
Руска федер	1449	4865	2761	3309	2714	2469	2421
СЦГ	66	740	113	112	25	165	475
Словачка	201	220	684	390	1925	1579	4012
Словенија	122	334	216	107	136	503	1865
Македонија	15	16	118	32	177	442	77
Украина	269	623	743	496	595	792	693

Извор: WORLD INVESTMENT REPORT, 2003.

Показатељ светске банке за 2003.годину, који се односи на развој балканских земаља и земаља Централне и Источне Европе дати су у табели 4.

Табела 4. Социо-економско стање Балканских земаља и земаља
Централне и Источне Европе у 2003. год.

Земље	Становништво у милионима	BDP у мил. \$	BDP стопа раста %	Стопа инфлације %	Стопа незапо- слености	BDP Per Capita \$	Neto DSI у мил. \$
Албанија	3,40	4,10	6,50	3,10	17,00	1230	204
БиХ	3,90	4,50	2,30	3,30	25,00	1270	130
Бугарска	8,10	13,60	4,00	7,40	18,00	1630	685
Хрватска	4,40	20,40	4,10	4,90	15,80	4550	1325
Македонија	2,00	3,40	-4,10	5,50	39,00	1690	443
Румунија	22,40	38,70	3,00	6,00	9,00	1720	1130
СЦГ	10,60	10,90	5,50	9,10	27,00	990	165
Мађарска	10,20	51,90	3,60	9,20	5,80	4820	2089
Словенија	2,00	18,80	3,00	9,40	6,40	9780	338
Пољска	38,70	176,30	1,00	9,50	17,30	4230	7888
Словачка	5,40	20,50	3,30	7,30	18,70	3670	1137

Извор: Публикације IMF WORLD.BAN. UNITED NATIONS

Општа констатација је да су боље резултате постигле транзиционе земље које су одабрале модел продаје предузећа стратешким страним инвеститорима, што се да и видети по вези, која постоји између висине друштвеног производа земље и величине директних страних инвестиција.

Транзиција и незапосленост

„У већини посматраних транзициских земаља опоравак привредне активости није пратио паралелан пад стопе незапослености, која је у односу на предтранзициски период остала висока.

Јасну тенденцију смањивања стопе незапослености испољавају само Мађарска и Словенија (од 1994. год.), те Латвија и Румунија (од 1999. год.). Мађарска уједно има и најнижу стопу незапослености. У земљама са највишом незапосленошћу (Словачка, Пољска, Бугарска) још нема јасних знакова смањивања стопе незапослености.“ (TINKA S. VOLK, 2004)

У поређењу са EU-15 транзициске земље у задњим годинама углавном постижу веће стопе раста В.Д.Р., док још увек имају вишу инфлацију и већу стопу незапослености. (OECD, 2002.)

Незапосленост је феномен који је саставан део транзицијских промена.

То је и логично, с обзиром на то да се кроз социјалну цену транзиције преламају све позитивне и негативне стране друштвених и економских реформи.

Но, ипак, морамо имати на уму, да према подацима светске организације рада (I.L.O., која је основана 1919.год.), без посла је у свету око 160 милиона радника од чега 50 милиона у индустријализованим земљама, укључујући Централну и Источну Европу. (WORLD Employment Report, 2001, В. Jovanović- Gavrilović).

Узрок свих ових процеса је глобализација, као закономерни друштвени процес, који је само савремени актуелни израз једне од законитости капиталистичке привреде. (Маринковић, 2003).

Табела 5. Стопа регистроване незапослености у СЕЕС и ЕУ 1990-2001.(%)

ГОД.	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ЧЕШКА	0.3	2.8	3.1	4.3	4.4	4.9	3.9	4.8	6.5	8.8	8.9	8.2
ЕСТОНИЈА	-	0.1	1.7	1.9	5.0	5.0	10.0	9.7	9.9	12.3	13.7	12.6
ЛАТВИЈА	-	-	2.3	5.8	6.5	6.6	7.2	7.0	9.2	8.0	7.8	7.7
ЛИТВА	-	0.3	1.1	1.6	4.5	7.3	6.2	6.7	6.4	8.4	11.5	12.5
МАЂАРСКА	1.0	4.7	10.3	12.1	11.0	10.4	10.1	8.9	8.0	7.1	6.5	5.6
ПОЉСКА	3.5	9.2	12.9	14.0	14.4	13.3	12.3	11.2	10.6	13.9	16.1	18.2
СЛОВАЧКА	1.6	11.8	10.4	12.2	13.6	13.1	11.3	11.9	12.6	16.4	18.8	19.3
СЛОВЕНИЈА	5.9	10.1	13.3	15.4	14.2	13.9	13.9	14.4	14.5	13.6	12.2	11.6
БУГАРСКА	1.7	11.1	15.3	16.4	12.8	11.1	12.5	14.0	12.2	13.7	18.1	17.5
РУМУНИЈА	-	3.0	8.2	10.4	10.9	9.5	6.6	8.9	10.3	11.5	10.5	8.6
АЛБАНИЈА	9.7	9.1	26.5	22.3	18.3	12.9	12.4	13.6	16.9	17.0	-	-
ХРВАТСКА	-	-	15.3	14.8	14.5	14.5	16.4	17.5	18.6	20.1	-	-
МАКЕДОНИЈА	23.6	24.5	26.3	27.7	30.0	35.6	38.8	-	34.5	-	-	-
Е.У.	7.7	8.2	9.2	10.7	11.1	10.7	10.8	10.4	9.8	8.7	7.8	7.3

Извор: OECD 2002; UNECE 2003; WORLD BANK 2002; (TINKA S.VOLK, 2004)

Закључак

Резултати транзиције по питању либерализације трговине, приватизације и привредног раста су различити по земљама.

Транзиција привреде и друштва у бившим социјалистичким земљама је нужан процес, као последица глобализације.

У почетном периоду транзиције све земље имале су пад друштвеног производа. Изградња институција убрзала је интеграције ових земаља у светску привреду.

Земље које су имале велике директне стране инвестиције брже су се опоравиле од транзиционог шока, док земље у којима су директне стране инвестиције биле симболичне и даље се налазе у великим привредним и економским проблемима.

Пратеће појаве у свим земљама у транзицији су повећање стопе незапослености и прерасподела друштвеног производа;

Литература

1. Радојевић В. (2002): Положај, значај и перспективе пољопривредних предузећа.
2. Радојевић В. (2004): Резултати приватизације неких земаља источне Европе, Зборник радова.
3. Ковачевић Р. (2002): ПРИВРЕДНА ИЗГРАДЊА (из садржаја) ТРАНЗИЦИЈА ЗЕМАЉА СЕЕС у тржишну привреду.
4. Vuković D. (2002): S. POVERENIK, ST.29.
5. Tinca S. Volk (2004): DAES. Утицај аграрне политике на развој пољопривреде Словеније у периоду транзиције и укључења у EU.

Примљено: 08.09.2005

Одобрено: 27.09.2005.